



Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.



Türkiye'de Çocukların Örgütlenme ve Dernek Kurma Haklarına İlişkin Bilgi Notu



2020

Hazırlayan: Özge Şahin

Yayına Hazırlayan: Ebru Ergin

Uluslararası Çocuk Merkezi

Bilkent Üniversitesi, Merkez Kampüs, Kütüphane Binası, 06800 Bilkent/Ankara

Tel: +90 312 290 23 66 Faks: +90 312 266 46 78

e-posta: bilgi@cocuklarlagucluyuz.net

Bu yayın, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve Uluslararası Çocuk Merkezi tarafından uygulanan “Küçük Hibeler Yoluyla Çocukların Sivil Topluma Katılımının Güçlendirilmesi” projesi kapsamında üretilmiştir. Avrupa Birliği bu yayının içeriği ile ilgili olarak herhangi bir sorumluluk veya yükümlülük kabul etmez.

BM	ÇHS Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
AÇSHB	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ÇHK	Çocuk Hakları Komitesi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı

Giriş.....	6
Çocukların Örgütlenme ve Dernek Kurma Hakkı	7
Kavramlar, Yasalar ve Sözleşmelerde Geçen Tanımlar	7
Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Geçen Tanımlar ve Kavramlar.....	7
Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de Geçen Tanımlar ve Kavramlar	8
BM Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumlarında Geçen Açıklamalar.....	11
Ulusal Mevzuat.....	12
Türkiye’de Çocukların Dernek Kurma Hakları.....	14
Sivil Toplum Kuruluşlarına ve Politika Yapıcılara Öneriler	16
Çocuklarla ve Yetişkinlerle Yapılan Görüşmelerden Elde Edilen Bilgiler	17
Çocuklarla Yapılan Görüşmeler	17
Atölye 5: Çocuklarla Güçlü Projesi Kapanış Toplantısı Çocuk Katılımı Atölyesi	19
Yetişkinlerle Yapılan Görüşmeler.....	21
Sivil Toplum Kuruluşları ve Politika Yapıcılara Öneriler.....	22
Sonuç	23
Yararlanılan Kaynaklar	24

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 20. maddesi ve Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları sözleşmeleri (*Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 8, Medeni Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 22, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Madde 15, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 11, Avrupa Sosyal Şartı Madde 5 vb.*) örgütlenme özgürlüğünü garanti altına almaktadır. Bunların yanında farklı sözleşmelerle ayrıca mülteciler (*Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol ve Sözleşme*), kadınlar (*Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi*), çocuklar (*BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*), göçmen işçiler ve ailelerinin üyeleri (*Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme*), ulusal azınlıklara mensup kişiler (*Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme*) ve engelliler (*Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin Sözleşme*) gibi belirli kişilerin veya grupların örgütlenme özgürlüğü özellikle tanınmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BM ÇHS) 15. maddesi çocukların örgütlenme, dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerini tanımaktadır. Bu hak, çocukların hayatındaki birçok deneyim ile doğrudan ilintilidir. Çocukların birbirleriyle ya da yetişkinlerle sosyalleşmeleri, siyasete, yerel ve ulusal yönetime katılımları ve bu tür süreçler için kulüpler, dernekler, ağlar, koalisyonlar gibi örgütlenmeler kurmaları ve bunlara katılmaları 15. maddenin koruması altındadır.

Bu bilgi notu çocukların BM ÇHS'nin 15. maddesinde tanımlanan örgütlenme/dernek kurma hakları ile ilgili bilgi sunması amacıyla hazırlanmıştır. Bilgi Notu'nun birinci bölümünde çocukların örgütlenme ve dernek kurma haklarına ilişkin literatür ile çocuklarla yapılan görüşmelerin özetine yer verilmiştir.

Bilgi notunun ikinci bölümünde ise dernek kurma ve örgütlenme haklarına ilişkin çocukların ve yetişkinlerin görüşlerine yer verilmiştir. İkinci bölüme ilişkin veriler ve bilgiler, çocuk grupları ile yapılan atölye çalışmaları ile yetişkinlerle bire bir yapılan görüşmeler üzerinden derlenmiştir.

Çocukların Örgütlenme ve Dernek Kurma Hakkı

Kavramlar, Yasalar ve Sözleşmelerde Geçen Tanımlar

Dernek kurma hakkı ve özgürlüğü yüzyıllardır bireyleri ve toplumları etkilemiştir. Eski çağlarda herhangi bir cemiyette yer almanın bireyselleşmenin önünde bir engel olduğu ve özgür iradeyi ketyebileceği düşünülürken özellikle 19. Yüzyılda hem siyasal hem de sosyal haklar için taleplerin artmasıyla birlikte insanlar aynı amaçlar için bir araya gelmeye, dolayısıyla örgütlenmeye ihtiyaç duymuşlardır (Sezer, 2008).

Türk Dil Kurumu'na göre "belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk" olarak tanımlanan "Dernek", Türk Medeni Kanunu'nun 56. maddesine göre "gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları" olarak tanımlanmaktadır.

Dernekler bir sivil toplum örgütü olarak kabul edilmektedirler. Bu aşamada sivil toplumun ve sivil toplum örgütlerinin neye karşılık geldiğine de değinmek gerekmektedir.

En basit tanımıyla bakıldığında sivil toplum, toplumun devlet dışında kalan bölümüdür. Sivil toplum, devletin dışında, kendi başına özerk bir sürecin ortaya çıkmasını ve baskı ve denetimden bağımsız olarak devlete rağmen var olabilen bir yapının şekillenmesini sağlar. Sivil toplum yapısının içinde vatandaşların bizzat kendileri olmakla birlikte örgütlenerek bir araya geldikleri yapılar da bulunmaktadır. Bunlar, yukarıda tanımına yer verilen dernekler ile vakıflar, platformlar, tüzel kişiliği olmayan düzenli topluluklar, kulüpler ve sosyal ağlar gibi yapılardır. Sivil toplum örgütlerinin (STÖ'lerin) bazı koşulları sağlaması beklenmektedir. Bunları genel olarak aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

- Devletten bağımsız olmak
- Gönüllülük esasına göre örgütlenmek
- Toplum yararına hareket etmek
- Bağımsız karar alma süreçlerine sahip olmak

Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Geçen Tanımlar ve Kavramlar

Örgütlenme hakkı/özgürlüğü Türkiye'nin de taraf olduğu birçok sözleşmede yer almaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 20. maddesinde "Herkesin silahsız ve saldırsız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır ve hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz." maddesi yer almaktadır.

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi madde 8'de "Herkes

kendi ekonomik ve sosyal menfaatlerini korumak ve geliştirmek için sendika kurma ve sadece sendikanın kendi kurallarına tabi olarak kendi seçtiği bir sendikaya katılma hakkı tanınır.” diyerek örgütlenme özgürlüğüne yer vermektedir. Örgütlenme özgürlüğü hakkı Medeni Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi madde 22’de “Herkes başkalarıyla bir araya gelerek örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, kendi menfaatlerini korumak için sendika kurma ve sendikaya katılma hakkını da içerir.” maddesi ile düzenlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ise “Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.” diyerek 11. maddesinde toplantı ve dernek kurma özgürlüğü başlığı ile bu hakkı tanımlamaktadır. Son olarak Avrupa Sosyal Şartı’nın 5. maddesinde “Tüm çalışanlar ile çalıştıranlar ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak amacıyla ulusal ve uluslararası kuruluşlar düzeyinde örgütlenme özgürlüğüne sahiptir.” denilmektedir.

Ülkelerdeki çalışma alanlarında standartların geliştirilmesi ve uygulanması doğrultusunda çalışan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün, örgütlenme özgürlüğü ile komite kararlarını içeren kitapta farklı yaş gruplarında olan bireylerin örgütlenme özgürlüğüne ilişkin de madde tanımlanmıştır. “Yaşaya dayalı ayrımlar” başlığı altında “Komite, reşit olmayan çocuk işçilerin, örgüt kurma veya kendi seçtikleri bir örgüte üye olmalarına izin verilmesi gerektiğini düşünmektedir.” maddesi yer almaktadır. Bu karar 87 No’lu Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesi’nin 2. maddesine dayandırılmıştır. İlgili sözleşmenin 2. maddesi çalışanlar ve işverenler arasında herhangi bir ayırım gözetmeden örgütlenme hakkının tanımlanmasıyla ilgilidir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de Geçen Tanımlar ve Kavramlar

Sözleşme’nin 12. maddesi (Madde 5 ve Madde 13-17 ile birlikte), çocukların kendi hayatlarına ilişkin konulara etkin olarak katılma hakkına saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenen ve Türkiye’de 1995 yılında yürürlüğe giren ÇHS’nin 15. maddesi çocukların dernek kurma hakkıyla ilgilidir. Çocukların ilgili hakkı ve bu hakkın hangi koşullar altında kısıtlandırılabilceği Sözleşme’de şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Taraf Devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler.” (Madde 15/1, BM ÇHS) “Bu hakların kullanılması, ancak yasayla zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla yapılan sınırlamalardan başkalarıyla kısıtlandırılmaz.” (Madde 15/2, BM ÇHS).

ÇHS’de anıldığı şekli ile çocukların dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkının hayata geçmesinin izlenmesinde belirli konular öne çıkmaktadır:

- Dernek kurma ve derneklere katılım hakkı yasalarda açıkça tanımlanmaktadır.
- Çocukların dernek kurma ve derneklere üye olma haklarını kullanmaları için gerekli

kaynakları sağlayacak önlemler alınmıştır.

- Dernek kurma ve derneklere üye olma hakkına getirilen sınırlamalar 15. maddenin 2. paragrafı ile uyumludur.
- Söz konusu sınırlamalar yasalar ile ön görülebilmektedir.
- Çocukların sendika kurma, sendikalara katılma ve ayrılma hakları üzerindeki sınırlamalar.

Çocukların dernek kurma haklarının ilişkili olduğu diğer haklar aşağıdaki gibidir:

Madde 2: Ayrım gözetmeme ilkesi

Madde 3: Çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ilkesi

Madde 6: Yaşama ve gelişme hakkı

Madde 12: Çocuğun katılım hakkı

Madde 13: İfade özgürlüğü hakkı

Madde 17: Gerekli bilgilere ulaşma hakkı

Burada karşımıza çıkan durum, aslında temel hak ve özgürlüklerin bölünmez bir bütün olduğunu bize tekrardan hatırlatmaktadır.

Madde 2: Ayrım Gözetmeme

Ayrım gözetmeme ve barış içinde toplanma/dernek kurma hakkının ilişkili olması, her çocuğun, yetişkinler gibi, eşit şekilde bu haktan yararlanabilmesini gerektirmektedir. Çocuklar, çocuk olmalarından dolayı, kendileri ile ilgili topluma yerleşik varsayımlardan dolayı kötü muamele ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Yaş temelinde yapılabilecek bir ayrımcılık dernek kurma ve toplantı haklarından yararlanma konusunda olumsuz etki oluşturabilir. Ayrımcılık her zaman açık bir şekilde karşımıza çıkmayabilir. Yasal çerçeve ve karmaşık bürokratik uygulamaların bu hakkın kullanımını zorlaştıracak şekilde düzenlenmesi, ayrımcı bir uygulama olarak ortaya çıkabilir. Bu nedenle söz konusu hakkın gerek yasal merciler gerekse idari merciler tarafından yorumlanması durumlarında çocukların kendilerine özgü ihtiyaç ve kırılganlıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanında çocuklar, sadece yaş grupları temelinde değil, farklı kimlik özellikleri ya da durumları nedeni ile ayrımcılığa uğrayabilirler. Özellikle de bu durumlarda, dernek kurma hakkının uygulanmasının önemi artmaktadır.

Madde 3: Çocuğun Yüksek Yararı

Barış içinde toplanma ve dernek kurma hakkından Türkiye’de çocukların yararlanabilmesi için 15-18 yaş arasında olması ve yasal vasisinin izni olması gerekmektedir. Bu bağlamda bu süreçte hem ebeveynlerin hem de diğer kurumların yasal ve idari önlemleri alması beklenmektedir. Bunun yanı sıra dernek kurma ile ilgili herhangi bir cezalandırmayla karşılaşıldığında ise yine bu ilkeye dayanarak hareket etmek önem kazanmaktadır. Madde 15’in uygulanması bazı durumlarda çocuğun yüksek yararı ile çatışmaya girdiği algısını beraberinde getirebilir. Ebeveynler, çocuklarının güvenliğini ön planda tutma isteği ile çocukların dernek kurma ve bu derneklere üye olma haklarına sınırlayıcı bir

yaklaşım geliştirebilirler. Ancak çocuğun güvenliği ve temel hakları arasında adil bir denge kurmak önem arz etmektedir. Çocuğun bir derneğe katılmasının bizzat kendisi, bazı durumlarda çocuğun yüksek yararı için gerekli olabilir.

Madde 6: Yaşama, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı

Diğer tüm hakların hayata geçebilmesi için öncelikle yaşama ve hayatta kalma hakkının sağlanması gerekliliği açıkça görülmektedir.

Bu hak öncelikle çocuğun fiziksel olarak hayatta kalmasıyla ilgili olsa da maddenin kapsamı, gelişimi geniş anlamda ele alarak temel olarak hayatta kalmanın ötesine geçmektedir. Başka bir deyişle, tüm medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bağlamında gelişimden bahsedilmektedir. Buna uygun olarak her çocuğun fiziksel, sosyal, duygusal, bilişsel gelişme hakkı vardır. Uygun koşullar sağlandığı zaman tüm bireylerin kendini gerçekleştirme potansiyeli bulunmaktadır. Dernek kurma hakkı da çocuğun gelişimini olumlu yönde etkileyebilecek ve kendini gerçekleştirmesine zemin hazırlayabilecek ortamlardan biri olarak düşünülebilir. Çocukların grup olarak bir araya gelme ve birlikte sosyalleşme olanaklarına getirilen ve yeterli dayanağı olmayan kısıtlamalar, çocukların gelişim hakkına müdahale şeklinde yorumlanabilir.

Madde 12: Katılım Hakkı

Çocukların kendileri ile ilgili kararlara katılımı ve görüşlerine gerekli ağırlığın verilmesi hakkı, Sözleşme'deki tüm hakların hayata geçebilmesi için büyük öneme sahiptir. Katılım hakkı madde 15 ile birlikte ele alındığında ve uygulandığında çocuklar, kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini ifade etmenin yanı sıra, bir konuda benzer şekilde düşünen akranlarıyla bir araya gelerek ortak çalışmalar yürütebilecektir.

Ancak katılım hakkı bağlamında toplumda ve ailelerde oluşabilecek soru ve endişeleri önceden düşünmek gerekecektir. Bir çocuğun başkalarıyla ilişki kurma, bir kuruluşa üye olma veya bir gösteriye katılma kapasitesine sahip olup olmadığına kim karar vermelidir? Çocukların faaliyetlere katılmaları için baskı veya etki altında kalarak hareket etme riskleri var mıdır? Çocukların dernek kurma/derneğe üye olma ve barışçıl toplanma haklarını hayata geçirme konusunda kuşkusuz ki koruma odaklı endişeler bulunurken, bu endişelerin temel özgürlükleri sınırlandırmaması için kurulacak dengeye dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, tamamen yasaklayıcı yaklaşımlardan kaçınılması önemlidir.

Madde 13: Çocuğun Görüşlerini İfade Etme Hakkı

Çocukların görüşlerini ifade etme hakları katılım hakları ile doğrudan ilişkili ve katılımın gerçekleşebilmesi için mutlaka hayata geçirilmesi gereken haklardan bir tanesidir. Çocukların katılım süreci içerisinde görüşlerini özgürce ifade edebilmeleri birçok mecra aracılığıyla gerçekleşebileceği gibi bunlardan bir tanesi de çocukların dernek kurarak görüşlerini oluşturabilmeleri ve ifade edebilmeleridir. Bir derneğin kuruluş amacı, çocukların kendi hayatları ile ilgili iyileştirmek istediği konular üzerindeki

görüşlerini ve ilgili mesajları geniş kitlelere iletmek ve değişim sağlamak olabilir. Bu, çocukların kendilerini ifade etme şekli olabilir. BM İnsan Hakları Komitesi, görüş ve ifade özgürlüğünün dernek kurma da dahil olmak üzere birçok haktan yararlanmanın temeli olduğunu kabul etmektedir.

Madde 17: Çocuğun Gerek Duyduğu Bilgilere Erişim Hakkı

Madde 17, özel olarak, kitle iletişim araçlarının çocuk hakları bağlamındaki rolüne odaklanmakla birlikte, Taraf Devletlere genel bir yükümlülük getirmektedir. Buna göre Taraf Devletler, çocukların çeşitli kaynaklardan bilgi ve belgelere, bu arada özellikle çocukların esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlıklarını geliştirici olanlara, ulaşmalarını sağlamakla yükümlüdür.

Çocuğun kendini ifade etme hakkı ile gerek duyduğu bilgilere erişme, farklı bilgi alma özgürlüğü birbirlerini tamamlayan haklar olarak görülmektedir. Çocukların görüş oluşturabilmesi, kendi hayatları ve diğer konularla ilgili bilgilere erişmeleri ile mümkün olabilmektedir. Çocukların bilgiye erişim haklarının hayata geçmesinde çocukların zararlı içeriklerden korunması gerekliliği de bulunmaktadır.

BM Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumlarında Geçen Açıklamalar

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 2008-2011 yılları arasında hazırladığı Genel Yorumlarda doğrudan çocukların dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlükleri hakkında bir başlık olmasa da Genel Yorum-12 "Katılım Hakkı" ile ilgilidir. Katılım hakkı yukarıda da değinildiği gibi, çocukların kendilerini ifade etmelerine zemin hazırlayabilecek olan dernek kurma hakkı ile doğrudan ilişkilidir ve bu hak için bir temel oluşturmaktadır.

Çocukların katılım hakkının çocuğun bulunduğu her ortamda (ailede, okulda, iş yerinde vb.) işler olması gerekmektedir. Polat ve Gezer (2008) yaşları 7-18 arasında değişen çocuklarla yaptıkları araştırmada çocukların en çok zaman geçirdiği ev ortamı ve okulda katılım oranlarını araştırmışlardır. Yaklaşık 10000 çocukla yürütülen bu araştırmada, kız çocuklarının evde yaşamlarını etkileyen konulara katılım oranları %9,7'ken, oğlan çocukların katılım oranlarının ise %13,5 olduğu görülmüştür. Okulda ise kız çocuklarının kendilerini ilgilendiren kararlarda söz sahibi olma durumu %8,9, oğlan çocukların ise %12,3 olarak saptanmıştır. Araştırmaya katılan çocukların buldukları tüm ortamlarda, yaşamlarını etkileyen konularda söz hakkına sahip olma oranı ise %36,6 olarak belirlenmiştir. Çocuklar sadece evde, sokakta, okulda değil aynı zamanda iş yerlerinde de yer almaktadır. Bu noktada BM ÇHS'nin Genel Yorumunda, çalışan çocuklar ve bu çocukların kurduğu derneklerle ilgili şu bilgiye yer verilmektedir: "Çalışan çocuklar yasalarla sömürüye karşı korunma hakkına sahiptir ve iş yerleri ve çalışma koşulları iş kanunlarının uygulanmasını soruşturan müfettişler tarafından incelendiğinde, onların düşüncesi alınmalıdır. Çocukların ve eğer varsa çalışan çocukların derneklerinin temsilcileri, iş kanunları hazırlanırken, kanunların uygulanması mütalaa edildiğinde ve değerlendirildiğinde de düşünceleri alınmalıdır."

Ulusal Mevzuat çerçevesinde Türk Ceza Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Türk Medeni Kanunu, Dernekler Kanunu ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları incelenmiştir.

Türkiye’de 1924, 1961 ve şu anda geçerli olan 1982 Anayasalarında dernek kurma hakkına yer verilmiştir. Her ne kadar anayasaların hiçbirinde çocukların barış içinde toplanma ve dernek kurma haklarına değinilmemiş olursa da dernek kurma ve toplanma hakkına ilişkin genel görüşleri anlamak açısından bu bilgilerin ve tarihsel akışın önemli olduğu düşünülmektedir.

1924 Anayasası’nın 70. maddesinde ilgili hak şu şekilde tanımlanmıştır: “Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağıt, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarındanndır.” 1961 Anayasası’na göre ise dernek kurma özgürlüğünün yanı sıra sendika ve siyasi parti özgürlükleri de kapsama alınmış, ek olarak sadece işçilere değil, kamu görevlilerine de bu hak tanınmıştır. 1961 Anayasası’nda toplanma ve yürüyüş hakkı madde 28’de “Herkes, önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırsız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir.” şeklinde tanımlanırken; dernek kurma hakkı madde 29’da “Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılışında uygulanacak şekil ve usuller kanunda gösterilir. Kanun, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması maksadıyla sınırlar koyabilir.” şeklinde tanımlanmıştır. 1961’de kamu görevlilerine verilen hak, 1971 yılındaki değışiklikle kaldırılmıştır.

Günümüzde yürürlükte olan 1982 Anayasası’nın 33. maddesinde dernek kurma hakkı tanımlanırken; madde 34’te toplanma ve yürüyüş hakkı tanımlanmıştır. İlgili maddeler aşağıda aktarılmıştır.

MADDE 33- “Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir. “Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz.

Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir

merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idarî karar kendiliğinden yürürlükten kalkar. Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir. Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.”

MADDE 34- “Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. “Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.”

2004'te kabul edilen Dernekler Kanunu'nun 3. maddesinde dernek kurma hakkı açıklanmaktadır. Bu maddeye göre “Fiil ehliyetine sahip gerçek veya tüzel kişiler, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Ancak, Türk Silahlı Kuvvetleri ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri hakkında özel kanunlarında getirilen kısıtlamalar saklıdır.” açıklaması yapılmıştır. Ek olarak çocukların dernek kurma hakkı şu şekilde tanımlanmaktadır: “On beş yaşını bitiren ayırt etme gücüne sahip küçükler; toplumsal, ruhsal, ahlaki, bedensel ve zihinsel yetenekleri ile spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla yasal temsilcilerinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilir veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilirler. On iki yaşını bitiren küçükler yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler ancak yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar. Çocuk derneklerine on sekiz yaşından büyükler kurucu veya üye olamazlar.”

Bu maddeye göre 18 yaşın altında bulunan çocukların dernek kurma hakkı belli konular çerçevesinde ve yasal vasilerinin yazılı izni ile gerçekleşebilmektedir. Her ne kadar yaşam alanlarıyla ilgili olarak çoğu başlığa yer verilmiş olsa da yetişkinlerin dernek kurma hakkında herhangi bir sınırlandırma bulunmazken çocukların dernek kurma hakkında konularla ilgili olarak sınırlandırmaya gidildiği görülmektedir. Bu hakkın çocuğun yaşamını ilgilendiren tüm konularda örgütlenebilmesi şeklinde düzenlenmesi gerekirken çocuğun yaşamının belli alanlarıyla sınırlı tutulmaktadır. Dernekler Kanunu'nun ilgili maddesinde çizilen sınırların içine hangi konuların girdiği ise açık değildir. Örneğin küresel iklim sorunları ile ilgili çalışmak isteyen bir çocuk grubunun bu tanım içerisinde nasıl değerlendirileceği net değildir. Ek olarak kanunun 33. maddesi cezaların uygulanması ile ilgilidir. Bu maddeye göre “cezalar çocuk dernekleri hakkında, yazılı olarak uyarılmasına rağmen tekrar edilmesi halinde” uygulanır denmektedir.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na bakıldığında ise 9. maddede, düzenleme kurulunun oluşturulması için bu kişilerin diğer şartların yanında fiil ehliyetine sahip ve 18 yaşını doldurmuş olmaları şartlarını aramaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere açık hava toplantı ve gösterileri düzenleme hakkı sadece 18 yaşından büyük kişilere tanınmıştır.

Çocuk derneklerinin kapalı yer toplantıları için herhangi bir izin almaları gerekmemektedir. Açık hava toplantılarının düzenlenmesinde kişinin 18 yaşını doldurmasına dair gereklilik, çocukların toplanma özgürlüğünü kullanmalarını kısıtlayan bir düzenleme olarak değerlendirilebilir. Çocuk Hakları Komitesi'nin (ÇHK) Türkiye ile ilgili 2012 yılında yaptığı değerlendirme, bu sınırlamanın kaldırılması gerekliliğine işaret edilmektedir.

Türk Medeni Kanunu'nda ise dernek kurma hakkına herkesin, önceden izin almaksızın sahip olduğu belirtilirken, dernek kurucularının fiil ehliyetine sahip olması gerekliliğine de yer verilmektedir.

Terörle Mücadele Kanunu'nda, doğrudan çocukları kapsamasa da kanun çerçevesinde suç olarak belirtilen fiillerin dernek çatısı altında (derneğe ait bina, lokal vb.) yapıldığı takdirde cezasının iki katının hükmoldüğü belirtilmiştir.

Türk Ceza Kanunu'nda ve Çocuk Koruma Kanunu'nda çocuklar ve derneklerle doğrudan ilgili olabilecek bir maddeye rastlanmamıştır.

Türkiye'de Çocukların Dernek Kurma Hakları

2018 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye'deki çocuk sayısı 22 milyon 876 bin 798'dir. 2019 nüfus sayımına göre 83 milyon 154 bin 997 olan Türkiye nüfusu üzerinden değerlendirildiğinde toplam nüfusun yaklaşık olarak %27,5'ini çocuklar oluşturmaktadır. Dernek kurma hakkı olan 15-18 yaş arası çocuklar toplam ülke nüfusunun %4.56'sını oluştururken, aynı yaş grubu, toplam çocuk nüfusunun %16,3'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 1: Dernek Kurma Hakkı Olan Çocuklara (15-18 yaş arası) İlişkin Nüfus İstatistikleri¹

Cinsiyet	Yaş	Nüfus
Erkek	15	631.658
Kadın	15	597.158
Erkek	16	620.735
Kadın	16	586.751
Erkek	17	632.193
Kadın	17	595.958
Toplam		3.664,453

¹ TÜİK Çocuk İstatistikleri, 2019 (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=206&locale=tr>)

Hak sahibi bir birey olarak çocuğun katılım hakkını gerçekleştirdiği alanlardan biri derneklerdir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) tarafından hazırlanan 2013-2017 Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı'na göre ülkemizde 13 çocuk derneği ve 4911 gençlik derneği faal durumdadır.² İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün güncel verilerine göre ise Eylül 2020 tarihi itibarıyla Türkiye'de faal olan çocuk derneklerinin sayısı 12'dir.³

Tablo 2: Türkiye'deki Çocuk Dernekleri ⁴

Ankara	Hempa Çocuk Derneği
Denizli	Denizli Pamukkale İnteract Çocuk Derneği
Denizli	Acıpayam Çocuk Derneği
Hatay	Antakya Defne İnteract Gençlik Kulübü Derneği
İstanbul	Kutup Yıldızı Çocuk Derneği
İstanbul	Genç Öngörü Derneği
İzmir	Güzelbahçe Belediyesi Ülke Çocuk Hakları Derneği
İzmir	Işıkent Eğitim İnteract Gençlik Derneği
İzmir	İzmir Dokuz Eylül İnteract Derneği
İzmir	Uluslararası Çocuk Hakları Derneği
Kahramanmaraş	Nesiller El Ele Derneği
Rize	Mefkure Çocuk Derneği

Çocukların kendilerini ifade ettikleri alanlar sadece dernekler değildir; çocuk belediyesi, çocuk meclisleri, çocuk hakları komiteleri ve okul meclisleri gibi uygulamalar bulunmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından hazırlanan ve yukarıda da değinilen rapora göre belediyeler bünyesinde açılan çocuk meclisi sayısı ülke genelinde 130 olup bu meclislere üye olan çocuk sayısı ise toplam 186.283'tür. Çocuk meclislerine üye çocuk sayısının en çok olduğu iller arasında Ankara ve Kayseri bulunmaktadır. Ankara'da 30 çocuk meclisi ve 175.357 üye bulunurken; Kayseri'de 3 çocuk meclisi ve 7026 üye bulunmaktadır. Ancak 45 ilimizde çocuk meclisi bulunmamaktadır. Ayrıca AÇSHB'ye bağlı İl Müdürlükleri bünyesinde kurulan il çocuk hakları komiteleri faaliyetlerine devam etmektedir.

Konuyla ilgili alan uygulamaları kadar bilimsel çalışmalar da önemlidir. Her iki taraf da birbirini besleme potansiyeline sahiptir ancak çocukların dernek kurma ve barış içinde toplanma haklarıyla ilgili Türkiye alan yazınında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.

2 Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2013-2017 (<https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yayinlar/ulusal-cocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-planı.pdf>)

3 T.C. İçişleri Bakanlığı, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı (<https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi>)

4 15.05.2020 tarihi itibarıyla T.C İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğüne kayıtlı çocuk dernekleri (<https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi>)

Yapılan bir araştırmada Türkiye’de ilköğretim dönemindeki ğrencilerin Türkçe kitapları incelenerek katılım hakkı ve dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı ile ilgili ifadeler taranmıştır. Elde edilen sonuca göre katılım hakkına ilişkin daha çok ifadeye rastlanırken dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkıyla ilgili daha az ifadeye rastlanmıştır. İlgili hakla ilgili ifadeler ise oyun oynama hakkı ve oyunlara katılma hakkı ile sınırlandırılmıştır (Nayır ve Karaman-Kepenekçi, 2011).

Sivil Toplum Kuruluşlarına ve Politika Yapıcılara neriler

ÇHS’nin 42. maddesi ‘‘Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler.’’ şeklinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda hem çocukların hem de yasal vasilerinin –nk çocuklar yasal vasinin yazılı izni olmadan dernek kurma hakkından yararlanamamaktadır- çocukların diğer haklarında olduğu gibi dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkında da bilgilendirilmesi oldukça önemlidir.

Türkiye nüfusunun üçte birini oluşturan çocukların örgütlenme özgürlüğü ve böylece karar alma süreçlerini etkileme hakları Dernekler Yasası’nın çocukları ilgilendiren kısımları hayata geçmediği sürece yeterince gerçekleşemeyecektir. Bu yasanın hayata geçebilmesi ise ancak bir eylem planı ile çocukların örgütlenme özgürlükleri için gerekli ortamın sağlanması ve çocukların desteklenmesi ile başarılabilir. Böylece ocukların kendilerini ilgilendiren kamu politikaları, program ve projelere sağlıklı ve bağımsız girdi sağlayarak daha verimli ve uygulanabilir yasalar, politikalar, program ve projeler geliştirilmesine katkıları sağlanabilir. Örneğin, Dernekler Kanunu’nun özellikle 3. maddesinin uygulanması için; hedefleri, sorumluları, zaman tablosu belli olan, çocuklarla ve STÖ’lerle beraber bir eylem planı hazırlama, destek mekanizmaları kurma (yer sağlama, ocuk alanında alışan ST’lerle ortak danışmanlık sağlama, ocuk derneklerinden sorumlu ve çocuklarla çalışacak bir birim ve sorumlular atama, vb.) gibi eylemler ile Dernekler Kanunu’nun 12-15 ve 15-18 yaşındaki çocukların anlayabileceği dilde iki versiyonunun hazırlanıp yaygınlaştırılması atılabilecek ilk basit adımlar olarak düşünülebilir.

STÖ’lerin yanı sıra çocukların zamanının büyük bir bölümünü geçirdiği okullara da sorumluluk düşmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)’nin ders kitaplarında ilgili konuların çocukların yaşlarına ve gelişim düzeylerine uygun olarak işlenmesi daha geniş kitlelere ulaşımı kolaylaştıracaktır.

Çocuklarla ve Yetişkinlerle Yapılan Görüşmelerden Elde Edilen Bilgiler

Çocuklarla Yapılan Görüşmeler

Çocuklarla yapılan atölyelerde; çocukların çocuk hakları, çocukların örgütlenme ve katılım hakları, çocukların dernek kurma hakkı, çocukların yaşadıkları sorunları çocuklar ve yetişkinlerin birbirlerine benzer ve farklı olan gündemleri odağında çalışılmıştır. Yani sıra çocuk atölyelerinde çocuklara bir dernek kurmak isteseler ne hakkında çalışmak isteyecekleri de sorulmuş ve küçük grup çalışmalarıyla çocukların kurmak istedikleri dernekler ve çalışmak istedikleri konulara ilişkin bilgiler alınmıştır.

Atölye 5, Çocuklarla Güçlü Projesi'nin kapanış toplantısına katılan çocuklarla yürütülmüş ve atölyenin odağında çocukların katılım hakkı ve yetişkinlerle birlikte çalışma yürütme pratikleri ile ilgili değerlendirmeleri yer almıştır. Bu nedenle bu atölye çıktıları ayrıca paylaşılmıştır.

Atölye No	İl	Kurum	Katılımcı	Yaş Grubu
1	Diyarbakır	Rengarenk Umutlar Derneği	19	12-15
2	Diyarbakır	Göç ve İnsani Yardım Vakfı	8	13-17
3	Diyarbakır	Önce Çocuklar Derneği	9	13-17
4	Ankara	Abdullah Tokur İlköğretim Okulu	7	13-17
5	Ankara	Çocuklarla Güçlü Projesi Kapanış Toplantısı Çocuk Katılımı Atölyesi	34	8-17

Öncelikle çocuklardan yaşadıkları ülkede, çocuk olarak hangi sorunlarla karşılaştıklarını tartışmaları istenmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar liste halinde aşağıdaki gibidir:

- Dışlanma
- Sağlık sorunları
- Düşüncelerini ifade edememe
- Evlendirilme
- Kişi dokunulmazlığının çiğnenmesi

Ardından çocuk hakları hakkında neler bildikleri sorulmuştur. Çocukların büyük bir kısmının Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'den haberdar oldukları görülmüştür. Çocukların kendi bildikleri hakları içeren maddeler üzerine konuşulmuş ve ardından onlar tarafından sıralanmayan haklara ilişkin de kısaca bilgi verilmiştir. Devamında ise çocukların hangi haklarını kullanamadıkları sorulmuştur. Bu soru karşılığında tüm çocuk gruplarında ortaya çıkan ortak görüş eğitim haklarını kullanamamaları ve kendilerini yeterince ifade edemedikleri yönünde olmuştur.

Atölyelere çocukların ve yetişkinlerin gündemlerinde neler olduğu konusu ile devam edilmiştir.

Sizce yetişkinlerin gündeminde hangi konular var?

- Siyaset
- İşleri
- Ekonomik sıkıntılar
- Futbol
- Bizim okulumuz

Sizce çocukların gündeminde hangi konular var?

- Okul
- Ödev
- Sınavlar
- Haftasonu buluşmaları
- Kız arkadaşlar/erkek arkadaşlar
- Oyun

Çocuklara yetişkinlerin gündeminde olan konuların onları etkileyip etkilemediği sorulduğunda tamamına yakını etkilediği yönünde cevap vermiştir. Ardından yetişkinlerin ve kendi gündemlerinin ayrı olduğunu söylemelerine rağmen neden onları da etkilediği sorusu üzerinden tartışma devam etmiştir. Bu tartışmadan çıkan görüşler aşağıdaki gibidir:

“

Bizim bunlar hakkında konuşmamızı istemezler, konuşsak bile sen dersine bak derler.

Konuşursak sen çocuksun derler.

Bizim bu konuları anlayabileceğimizi düşünmezler.

”

Çocuklarla kendilerini ilgilendiren konularda bir araya gelerek görüşlerini ifade etmekte nasıl engellerle karşılaştıkları konusu konuşulmuş ve onlardan karşılaştıkları veya karşılaşma olasılığı olan engelleri sıralamaları istenmiştir:

“

Okulda başlatmak istediğimiz bir çalışma okul yönetimi tarafından kabul edilmedi.

Ailemiz izin vermez.Sakıncalı bulurlar bir araya gelerek bazı sorunlarla ilgili bir şeyler yapılmasını.

”

“

Politik bulabilirler, siyasete karışma sen derler.

Önce derslerine bak derler.

”

Son olarak çocuklarla bu engellerin üstesinden gelebilmek ve çocukların kendilerini ifade edebilme, örgütlenme, katılım ve dernek kurma haklarının hayata geçebilmesi için önerileri sorulmuştur. Çocukların önerileri aşağıdaki sıralanmıştır:

“

Çocukların kendi haklarını bilmeleri gerekiyor.

Ailelerin çocukların hakları olduğunu bilmeleri gerekiyor.

Öğretmenlerin ve okul idarecilerinin çocukların haklarını bilmeleri gerekiyor.

Çocuklara bu konularda daha çok eğitim verilmeli.

Başka çocuklarla bir araya gelmeliyiz.

Sizin gibi sivil toplum kuruluşları bizimle daha çok bir araya gelmeli.

”

Atölye 5: Çocuklarla Güçlü Projesi Kapanış Toplantısı Çocuk Katılımı Atölyesi

Öncelikle çocuklarla, yetişkinlerle birlikte çalışma deneyimleri hakkında konuşulmuştur. Birlikte çalışma süresince yetişkinlerde neyin daha farklı olmasını istedikleri, onlarda neleri değiştirmek istedikleri üzerine yürütülen tartışmada çocuklar yetişkinlerin aşağıdaki özelliklerini değiştirmek istediklerini belirtmişlerdir:

- Çok bilmişlikleri
- Huysuzlukları
- Kendilerine çok az zaman ayırmamaları
- Bencillikleri
- Her şeyde çocukları uyarmaları
- Her şeye karışmaları
- Saygıyı sadece kendileri hak ediyormuş gibi düşünmeleri
- Bir şey söyleyince umursamamaları

Çocuklar, yetişkinlerin onlara alan açmada zorluk yaşadıklarını ve bazen bunu tercih etmediklerini, çocukları çok hassas buldukları için yeterince sorumluluk vermediklerini,

aslında çocukların kendilerini çok iyi ifade edebildiğini ama bunun için alana ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir.

Yukarıda yürütülen tartışma üzerinden çocuklara, çocuklarla çalışan yetişkinlerin nasıl olması/nasıl davranması gerektiği ile yapmamaları gereken şeylerin neler olduğu sorulmuştur. Çocukların bu iki soru ile ilgili yanıtları aşağıda sıralanmıştır:

Çocuklarla çalışan yetişkinler sizce nasıl olmalı/nasıl davranmalı?

“

- Samimi olmalı
- Saygılı olmalı
- İleri görüşlü olmalı
- Yumuşak kalpli olmalı
- Arada sırada bize kızmaları lazım ki biz de iş yapalım
- Bazen sınır koymalı, kurallar ve sınırlar belli olmalı
 - Açık fikirli olmalı
 - Güvenilir olmalı
 - Görüşlerimizi anlayabilmeli
- Çocuk haklarına saygı duymalı
 - Düşünceli olmalı
- Vakit olarak çocukla daha fazla ilgilenmeli
 - Çocuklarla çalışmaya istekli olmalı
 - Erişilebilir olmalı
- Alınan kararlara saygı duymalı
- Olumlu ve yardımsever olmalı
- Bilgili, olgun olmalı; insanlara bir şey katmalı

”

Çocuklarla çalışan yetişkinler sizce nasıl olmamalı/nasıl davranmamalı?

“

- Sadece kendi fikirleri ile hareket etmemeli
 - Laubali olmamalı
 - Ayrımcılık yapmamalı
 - Sabırsız davranmamalı
- Düşünmeden hareket etmemeli
 - Dinlememezlik etmemeli
- Sadece kendi bildiğini okumamalı
 - Kötü davranışlar yapmamalı
 - Asla yalan söylememeli
 - Çalışmadan kopmamalı
- Çocukları dünya gerçeklerinden ve siyasetten uzak tutmamalı

”

Yetişkinlerle Yapılan Görüşmeler

Bu çalışma kapsamında, örnek teşkil etmesi açısından yetişkinlerin görüşlerine de başvurulmuştur. Yetişkinlerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler bu alan için genelleme yapılabilecek bir kapsama sahip değildir. Görüşmeler, katılımcıların çocuk hakları ile ilgili bilgi ve değerlendirmelerini, çocukların dernek kurma hakkının hayata geçebilmesinin önündeki engellerle ilgili görüşlerini ve birer ebeveyn olarak kendilerinin sürece ilişkin değerlendirmelerini içermektedir.

Katılımcıların, çocuk hakları ile ilgili bilgi düzeylerinin araştırıldığı soruların sonucunda, yaklaşık yarısının Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi hiç duymadığı anlaşılmıştır. Çocukların kendi hayatlarıyla ilgili kararlara katılımı, yaşamları ile ilgili süreçler hakkında görüş bildirmeleri konularında yetişkinlerin görüşlerini almak için öncelikle çocukların ve yetişkinlerin gündemlerinde neler olduğu, hangi konuların günlük yaşamlarında yer aldığı konuları üzerine konuşulmuştur.

Katılımcılar, çocuklardan farklı olarak iki grubun gündemlerinin birbirlerinden farklılaştığını, yetişkinleri ilgilendiren konular olarak öne sürdükleri ekonomik sıkıntılar, iş konuları, ülke gündemi vb. konuların hem çocukların gündemine girmediğini hem de onları etkilemediğini ifade etmişlerdir. Bu konuların çocukları neden ilgilendirmediği sorusuna yanıt olarak ise katılımcıların bazılarının, bu durumu normal karşıladığı bazıların ise aslında böyle olmaması gerekirken sistem ve toplumsal yapı gereği böyle olmak durumunda kaldığı yönünde düşündükleri görülmüştür. Durumu normal karşılayan yetişkinler bunun nedenini çocukların bilişsel gelişim düzeylerinin yeterli olmaması, soyut düşünme becerilerinin olmaması gibi gelişimsel nedenlerle açıklamışlardır.

Yanıtların geneline bakıldığında, görüşmelere katılan yetişkinlerin, şimdiye kadar çocukların kendi hayatları ile ilgili, kendilerini ilgilendiren konularla ilgili görüşlerini ifade etme ve karar alma süreçleri ile ilgili düşünmedikleri söylenebilir.

Katılımcılara “çocuğun katılım hakkı” nın onlara ne çağrıştırdığı ve Türkiye’de buna ilişkin durumun nasıl olduğu sorulmuştur. Görüşme yapılan yetişkinlerin büyük bir çoğunluğunun çocukların ev içi konulardaki kararlara ve eğitim süreci ile ilgili konulardaki kararlara katılımı üzerinden katılım hakkını açıklamaya çalıştıkları görülmüştür. Az sayıda yetişkin ise çocukların yasa yapma, yerel yönetimlerin işleyişi, vatandaşlık hakları gibi süreçlere katılımına vurgu yapmıştır. Görüşmelere katılan yetişkinlerin tamamının çocukların katılım hakkının Türkiye’de hayata geçirilmediğini düşündükleri de gözlemlenmiştir.

Katılımcılara çocuk hakları ile ilgili kısaca bilgi verilmiş ve sonrasında bu haklardan bir tanesinin örgütlenme, barışçıl toplanma ve dernek kurma hakkı olduğu söylenmiştir. Katılımcıların tamamı çocukların dernek kurma hakkını hiç duymadıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcılara çocukların dernek kurma hakkı ile ilgili ne düşündükleri, ebeveyn olarak

kendi çocukları özelinde bu durumu nasıl karşılayacakları ve çocukların ne türden engellerle karşılaşabileceği sorulmuştur. Katılımcılar “desteklememe” yönünde görüş bildirmemiş ancak çoğunluğu ebeveyn olarak endişelerinden söz etmiştir. Katılımcıların ortaklaştığı başka bir nokta ise böyle bir hakkın hayata geçmesinin çocukların özellikle sosyal gelişimine katkısı olacağı yönünde olmuştur.

Katılımcılara bu hakkın hayata geçmesi için kimlere, nasıl sorumluluklar düştüğü de sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar incelendiğinde dernek kurma hakkının hayata geçmesi için başta devletin, sonra eğitim sistemi ve ailelerin sorumlu olduğunu düşündükleri görülmüştür. Katılımcılar özellikle çocukların ve yetişkinlerin bu hak ile ilgili bilgilerinin olmasının önemine ve bu hakkın sadece yasada kalmaması için devlet destekli çalışmaların yapılması gerekliliğine de vurgu yapmışlardır.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Politika Yapıcılara Öneriler

Çocukların örgütlenme haklarının hayata geçebilmesi, bu hakkın güvence altına alındığı Dernekler Kanunu'nun ilgili maddelerinin bilinmesi, içselleştirilmesi ve hayata geçirilmesi için adım atılması süreci ile doğrudan ilişkilidir. Aşağıda örnekleri verilen türde uygulamalar bu hakkın hayata geçmesi için atılacak adımlar arasında yer alabilir:

- Dernekler Kanunu ve içindeki ilgili yasa maddelerinin çocukların kolayca anlayabileceği bir formunun oluşturulması,
- Çocuk hakları alanında çalışan kuruluşların bu konudaki çalışmalara öncülük etmesi,
- İlgili yasa maddelerinin çocuklarla bir araya gelinerek tartışılması ve diğer çocuklara bilginin iletme süreci hakkında birlikte karar verilerek bir yol haritasının çıkarılması,
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüklerinde çocukların dernek kurma hakkı ile ilgili doğrudan çalışabilecek ve hem sivil toplum örgütleri ile iş birliğini sürdürecektir hem de süreç içerisinde çocuklara danışmanlık yapabilecek sorumluların atanması,

Sivil Toplum Kuruluşlarının yanı sıra, çocukların zamanının büyük bir bölümünü geçirdiği okullara da sorumluluk düşmektedir. MEB'in ders kitaplarında ilgili hakların, çocukların yaşlarına ve gelişim düzeylerine uygun olarak işlenmesi, bilginin daha geniş kitlelere ulaşımı kolaylaştıracaktır.

Çocuklarla yapılan atölye çıktıları ister kamu görevlisi ister sivil toplum çalışanı ister aile olsun, yetişkinlerin çocuklara yeterince alan açmadığına işaret etmektedir. Ve tahmin edilen aksine çocuklar kendilerine daha az alan tanıdığına, görüşlerini ifade etmek için genişletilmiş alanlara ihtiyaçları olduğunu, kendi görüşlerinin de yetişkinlerinki kadar değerli olduğunu, kapasitelerinin yetişkinlerin tahmininden daha fazla olduğunu farkındalar. Bu bağlamda evde, okulda, mahallede ve çocukların bulunduğu diğer tüm alanlarda çocukların karar alma süreçlerine katılmaları ve güçlendirilmeleri, kapasitelerine güven duyulması ve bunun onlara ifade edilmesi elzem görünmektedir.

Çalışma kapsamında birinci bölümde alanyazın ve yasa taraması yapılmış, ikinci bölümde ise çocuklarla odak grup görüşmeleri ve yetişkinlerle de bire bir ve yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yapılan bu görüşmelerin sonucunda; Türkiye’de çocuk haklarının yeterince bilinmediği, örgütlenme, dernek kurma ve barışçıl toplanma hakkının ise neredeyse hiç bilinmediği ve dolayısıyla hayata geçirilmediği görülmektedir.

Çocukların dernek kurma hakkı, BM ÇHS’de belirtilen haklarla ilişkilidir. Bu nedenle dernek kurma hakkı, hakların bütüncül olduğu ilkesiyle ele alınmalıdır. Katılım ilkesi, dernek kurma hakkıyla doğrudan ilgili olan ve Sözleşme’nin şemsiye ilkelerinden biridir. Türkiye’de çocukların çoğunun katılım hakkına hemen hiç ulaşamadığı görülmektedir. Dernek kurma hakkının kullanılmasında ise çocuğun bu hakkı bilmesinin ve kullanmak istemesinin yanı sıra yasal vasinin izni olup olmadığı belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Aileler bu hakkı öğrendikten sonra çocukları bu konuda destekleseler bile Türkiye’nin içinde bulunduğu sosyo-politik durumdan dolayı çocukları için endişeleneceklerini de ifade etmişlerdir. Hakkın bilinmesinin yanı sıra mevcut olan bu endişenin dernek kurma hakkının hayata geçmesini sınırlandıran bir unsur olarak ortaya çıkabileceği görülmektedir.

Dernek kurma hakkının bilinmesi, hayata geçmesi ve yaygınlaşması için neler yapılması gerektiği konusunda çocuklar ve yetişkinler ortaklaşırken; paternalist (“korumacı”) yaklaşım, yetişkin katılımcılarda hala baskın bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır. İçinde bulunulan sosyo-politik yapının paternalist yaklaşımın sürekliliğine katkı sağlayabileceği düşünüldüğünde özellikle katılım ve dernek kurma hakkının gerçekleşmesinde engel olabileceği düşünülmektedir. Ek olarak çocukların da mevcut kısıtlayıcı yaklaşımı içselleştirerek zaten engelleneceklerini düşünerek hareket etmeleri dikkat çekmektedir.

Çalışmaya katılan çocuk grupları ve yetişkin grupları homojen bir yapıya sahip olup farklı sosyo-demografik özellikteki çocuk ve yetişkinlerin görüşleri çalışma kapsamına alınamamıştır. Bu durum, çocukların ve yetişkinlerin görüşlerinin yansıtılması konusunda bir sınırlılık içerse de yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler olması durum hakkında fikir oluşturma fırsatı sağlayabilmiştir. Bununla birlikte, eğitim durumu yüksek yetişkinlerde bile yaklaşımın değişmediği, çocuk haklarına dair bilginin oldukça kısıtlı olduğu ve konu hakkında yeterince düşünülmediği dikkat çekmektedir. Ek olarak çocuklarla yapılan odak grup görüşmelerinde, çocukların gündemleri ortaklaşsa bile özellikle sıkıntı çekilen alanlarda çocukların içinde bulunduğu sosyal düzenin etkili olduğu düşünülmektedir.

Elde edilen tüm bulgular alan yazın bilgisi ile birlikte değerlendirildiğinde bu hakkın hayata geçmesi, hedef kitlesinde öncelikle çocukların ve buna ek olarak ailelerin, eğitimcilerin, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün ve sivil toplum kuruluşlarının olduğu çok yönlü ve kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. UNICEF, 2020. https://www.unicef.org/turkey/media/2321/file/TURmedia_Uygulama%20Elkitabi%20TR.pdf.pdf
- Daly, A. (2016). A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 15: The Right to Freedom of Association and to Freedom of Peaceful Assembly. Brill.
- Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 3 https://www.anayasa.gov.tr/media/3546/03_orgutlenme_toplanma.pdf
- Polat, O. ve Gezer, T. (2008). Çocukların Sosyal İçerilmesi ve Katılım Haklarının Hayata Geçirilmesi. Çocukların Sosyal Katılımlarına Odaklı Bir Yerel Yönetim Sistemi Yapılandırılma Yerel Faaliyet Planları Oluşturma Projesi.
- Sezer, T. D. (2008). Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(1), 1-58.

